

Agnieszka Lewicka-Zelent, Ewa Trojanowska

Poziom asertywności wychowanków schroniska dla nieletnich

Niepełnosprawność nr 8, 105-123

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Agnieszka Lewicka-Zelent
Ewa Trojanowska

Poziom asertywności wychowanków schroniska dla nieletnich

Współcześnie duży nacisk kładzie się na rozwój własnej osoby, ale także wysokiego poziomu kompetencji społecznych oczekuje się od innych. Modne stały się treningi interpersonalne czy inne zajęcia rozwijające poszczególne umiejętności społeczne. Jednym z nich, cieszącym się dużą popularnością, jest trening asertywności. Powszechnie asertywność jest rozumiana jako umiejętność mówienia „nie”, jednakże nie „wyczerpuje” ona wszystkich znaczeń tego terminu.

Z asertywnością wiąże się pojęcie terytorium psychologicznego. W Polsce do teorii funkcjonowania terytorialnego człowieka C.B. Bakker i M.K. Bakker-Rabdau odwołuje się Z.B. Gaś (1984). Według niego właściwością charakterystyczną dla asertywnego zachowania jest cel, jaki stanowi skuteczną obronę swojej sfery psychologicznej i fizycznej. Powinna ona cechować się grzecznością (czyli poszanowaniem praw drugiej osoby) oraz uprzejmością.

Również M. Król-Fijewska (1993) odwołuje się do tego terminu, twierdząc, że podstawowym prawem każdego człowieka jest prawo do bycia sobą, czyli do posiadania i obrony swojego terytorium (obejmującego myśli, potrzeby, czyny, postawy, tajemnice, uczucia itd.).

Termin „asertywność” wywodzi się z łacińskiego „*assertio*” (wyzwolenie, szczególnie niewolnika). Natomiast swoje brzmienie w języku polskim zawdzięcza angielskiemu przymiotnikowi „*assertive*”, oznaczającemu wyrażanie lub tendencję do wyrażania zdecydowanych sądów i wymagań lub okazywanie wiary i zaufania w swoje zdolności. Czasownik „*assert*” jest traktowany albo jako upominanie się o swoje prawa, albo jako deklarowanie, zaświadczenie o prawdzie i niewinności, czy posiadanych uprawnieniach (Oleś 1998b).

W literaturze przedmiotu nie ma jednoznacznej definicji asertywności. Termin ten jest rozumiany odmiennie, w zależności od przyjętego paradygmatu teoretycznego. W niniejszym artykule zostaną przedstawione trzy ujęcia asertywności (por. Oleś 1998b; Zubrzycka-Maciąg 2007).

Pierwszą koncepcją jest teoria uczenia się, która nawiązuje do założeń behawioryzmu. Przedstawiciele podejścia behawioralnego traktują asertywność jako umiejętność, sprawność wyuczoną bądź jako ukształtowane nawyki (Mączyński 1991). Przykład stanowi rozumienie tego terminu według prekursorów treningu asertywności A. Saltera i J. Wolpe'a. Autorzy określali asertywność jako wyuczony wzorzec zachowania oraz antagonistyczną reakcję na lęk i strach (za: Oleś 1998b).

A.R. Rich i H.E. Schroeder wskazują na umiejętność poszukiwania, utrzymywania oraz zwiększania pozytywnych wzmocnień w kontaktach międzyludzkich. Wykorzystywanym do osiągnięcia tego celu sposobem jest wyrażanie swoich uczuć, pragnień oraz wymagań w takich sytuacjach, w których dana jednostka może nie otrzymać pozytywnego wzmocnienia lub otrzymać negatywne (za: Zubrzycka-Maciąg 2007).

Ważne miejsce w interpretacji omawianego zjawiska zajmuje koncepcja społecznego uczenia się A. Bandury, który sam określił ją jako teorię społeczno-kognitywną. Jej główne założenie stanowi istnienie obserwacyjnego uczenia się, które polega na zmianie zachowania osoby obserwującej na skutek obserwowania zachowania modelu. Najistotniejszym efektem tego modelowania jest naśladowanie, czyli dokładne powielenie i odwzorowanie (Vasta, Haith, Miller 1995). W związku z tym według A. Bandury asertywność to zespół zachowań, które zostały wyuczone na drodze obserwacji asertywnych modeli, naśladowania ich zachowań oraz odnoszenia się do swoich doświadczeń (za: Oleś, 1998b).

Według M. Argyle zachowania asertywne kształtują się podobnie jak umiejętności ruchowe. Warunkiem ich opanowania jest uważna percepcja społecznej sytuacji, właściwa interpretacja otrzymanych informacji oraz motywacje i cele człowieka. Te elementy wpływają na zachowanie jednostki, powodując zmiany w jej otoczeniu. Asertywne zachowanie, należąc do społecznych umiejętności, „podlega wzajemnym wpływom wzmocnienia w ramach interakcji społecznej” (za: Oleś 1998, s. 43–44).

Drugą koncepcją teoretyczną, na podstawie której wyjaśnia się asertywność, jest teoria poznawcza. W tym ujęciu, traktującym człowieka jako układ przetwarzający informacje, ważną rolę w przejawianiu asertywnych zachowań pełnią zinternalizowane sądy facylitacyjne („mam prawo do odmowy wykonania tego polecenia”) i inhibitacyjne („sądzę, że będę mieć wyrzuty sumienia, jeśli nie wykonam tego polecenia”), które zachęcają lub zniechęcają do ich podejmowania (Zubrzycka-Maciąg 2007).

Egzemplifikację rozumienia asertywności w tym podejściu przedstawia R.H. Deluty (za: Maciaszczyk 2010), który uważa, że asertywne zachowanie jest zależne od poznawczych czynników. Określony sposób zachowania może zaistnieć w takiej sytuacji, gdy należy do kognitywnego zespołu możliwych zachowań oraz gdy to zachowanie jest pożądane i skuteczne.

Trzecie ujęcie nawiązuje do założeń psychologii humanistycznej, której przedstawiciele utożsamiają rozwój z samoaktualizacją. Przykład stanowi traktowanie przez A.H. Masłowa (1990, s. 86) samoaktualizacji jako potrzeby „stawania się coraz bardziej tym, czym człowiek na swój własny sposób jest i czym potrafi się stać”. W związku z tym człowiek samoaktualizujący się akceptuje swoją osobę, potrafi wykorzystywać swoje zdolności i możliwości, a własne potrzeby realizuje w sposób społecznie akceptowany. T. Zubrzycka-Maciąg (2007), na podstawie prac m.in. M. Łobockiego i B. Śliwerskiego, dokonała zestawienia wspólnych cech osoby asertywnej i osoby samoaktualizującej się. Należą do nich: wysoki stopień akceptacji siebie i innych ludzi, zaufanie do siebie i pozytywna samoocena, wysoki stopień świadomości siebie samego, otwartość na nowe doświadczenia, nastawienie na realizację zadań, otwartość na kontakt emocjonalny, zdolność do niezależnych ocen i sądów.

W tym ujęciu celem asertywności jest rozwój i obrona „ja” oraz skuteczna realizacja cenionych wartości (Sęk 1988). Istotą asertywności jest szacunek do siebie (Gaś 1984; Król-Fijewska 1993; Ferguson 2000; Fensterheim, Baer 2006 i in.). Przykładem jest rozumienie asertywności przez J. Fergusona (2000), który określa ją jako szacunek do samego siebie, dzięki któremu jednostka może wyrażać swoje oczekiwania wobec innych ludzi. Ponadto jest też szanowaniem prawa innych do wyrażania swoich potrzeb.

Próby syntezy przedstawionych powyżej podejść teoretycznych podjął się R. Poprawa (1998), tworząc behawioralno-poznawczo-fenomenologiczną koncepcję asertywności. Zakłada ona, że na omawiane zjawisko należy spojrzeć całościowo, holistycznie. W związku z tym asertywność powinno się rozpatrywać jednocześnie w trzech zależnych od siebie wymiarach: behawioralnym (dotyczącym zachowania i warunkujących je umiejętności), poznawczym (obejmującym struktury i psychiczne procesy) oraz przeżyciowym (doświadczenia stanów afektywnych i uczuć) (Poprawa 1998). Według autora asertywność to „specyficzny sposób autoekspresji własnych przekonań i uczuć oraz radzenia sobie z wymaganiami relacji życiowych, dotyczących głównie kontaktów interpersonalnych”. Istotą asertywności w tym ujęciu jest podmiotowe zaufanie do świata i samego siebie, wyrażające się ogólnym pozytywnym nastawieniem do innych osób, wiarą w swoją skuteczność i swoje możliwości oraz pozytywnym obrazem własnej osoby (*tamże*, s. 232 i n.).

Ważnym elementem asertywności jest wspomniane już respektowanie praw drugiej osoby (Gaś 1984; Mika 1987; Król-Fijewska 1993; Poprawa 1998; Lindenfield 1995; Ferguson 2000; Alberti, Emmons 2007 i in.). Ponadto zachowanie asertywne cechuje się swobodą, stanowczością oraz spójnością ekspresji (Poprawa 1998). R. Alberti i M. Emmons (2007) wskazują na taką właściwość asertywności, jak równość w relacjach międzyludzkich. Uczciwość, bezpośredniość, adekwatność do sytuacji i osoby stanowią cechy charakterystyczne dla asertywnego za-

chowania, które jest wyuczone a nie wrodzone (Król-Fijewska 1993; Hare 1997; Alberti, Emmons 2007).

H. Fensterheim i J. Baer (2006) uważają, że osoba asertywna powinna przejawiać cztery cechy. Nie powinna obawiać się wyrażania własnych przekonań, ale w sposób otwarty, szczery i odpowiedni do sytuacji, powinna potrafić porozumiewać się z innymi, mieć aktywną postawę wobec życia (dążyć do realizacji swoich celów) oraz postępować w taki sposób, aby mieć do siebie szacunek.

W związku z powyższym sposób ujawnia zachowania asertywnego jest zmienny i zależny od sytuacji (Król-Fijewska 1993), co wiąże się z kilkoma rodzajami asertywności.

J.P. Galassi, M. Galassi, S. Bastien (za: Mączyński 1991) wśród zachowań asertywnych wyróżnili: wyrażanie uczuć pozytywnych i negatywnych oraz wyrażanie sprzeciwu.

H. Sęk (1988) uważa, że do zespołu kompetencji osobistych, stanowiących asertywność, należą umiejętności ekspresji i autoprezentacji „ja” oraz kompetencje komunikacyjne. Autorka wśród zachowań asertywnych wyróżnia trzy główne rodzaje umiejętności asertywnych:

- ekspresyjne, obejmujące wyrażanie uczuć i pragnień za pomocą sygnałów werbalnych i niewerbalnych;
- interpersonalne, obejmujące komunikowanie się, prośby o wsparcie, nawiązanie kontaktu, reakcje na oceny i komplementy, obronę swojego stanowiska, mówienie „nie”;
- zadaniowe, dotyczące dochodzenia swoich praw, obrony pokrzywdzonego, zdobywania środków do realizacji celów, pokonywania przeszkód i realizacji innowacyjnych pomysłów.

Według M. Król-Fijewskiej (1993) na asertywne zachowania składają się: obrona swoich praw, inicjowanie kontaktów towarzyskich, przyjmowanie ocen negatywnych i pozytywnych, wyrażanie uczuć, prośb, opinii i przekonań, umiejętność budowania wewnętrznego monologu, stanowiącego odzwierciedlenie stosunku jednostki do samego siebie.

Podział asertywności dokonany przez E.D. Gambrilla (za: Oleś 1998b) opiera się na dwóch kryteriach. Pierwszy stanowią uczucia wyrażane w zachowaniu (asertywność pozytywna i negatywna), a drugi – przyczyna wywołania, zaistnienia danego zachowania (czy jest zainicjowane przez daną jednostkę, czy też stanowi reakcję na zachowanie drugiego człowieka). Poniżej przedstawiona klasyfikacja tego autora prezentuje cztery rodzaje asertywności:

1. Negatywna asercja jako odpowiedź na sposób podejmowania inicjatywy przez drugą osobę, czyli odmowa spełnienia żądania, którego jednostka nie chce spełnić. Składają na nią takie zachowania, jak: odmowa wobec żądań, odmowa wobec pożądaney propozycji, reakcja na krytykę.

2. Negatywna asercję łącząca się z podejmowaniem inicjatywy, polegająca na przejęciu inicjatywy w celu wywołania zmiany w otoczeniu. Składają się na nią: żądanie zmiany obraźliwego zachowania drugiej osoby lub niesprawiedliwego traktowania, obrona przed przerywaniem wypowiedzi lub czynności, przeproszenie, kiedy jest się winnym, które wymaga przejścia inicjatywy w sytuacji niezręcznej dla osoby, przyznanie się do niewiedzy, kończenie niepożądanych interakcji.
3. Pozytywna asercja, która jest odpowiedzią na inicjatywę drugiej osoby. Możliwe zachowania w tej kategorii to: akceptowanie komplementów, reakcja na inicjatywę drugiego człowieka, przyjęcie zaproszenia lub odpowiedź na propozycję spotkania.
4. Wychodzenie naprzeciw (podejmowanie inicjatywy), w ramach którego wyróżnia się takie zachowania, jak: rozpoczynanie rozmowy, jej podtrzymywanie, aranżowanie przyszłych kontaktów i kończenie rozmów, prośba o przysługę, mówienie innym komplementów, okazywanie uczuć.

Również cztery rodzaje asertywności wyróżnili na podstawie badań M. Lorr i W. W. More (Oleś, 1998b). Stanowią one następujące umiejętności i dyspozycje:

- przewodzenie – kierowanie, wpływanie, kontrolowanie innych,
- asertywność społeczna – budowanie i podtrzymywanie relacji międzyludzkich,
- obrona własnych interesów – obejmuje zarówno obronę własnych praw, jak i działania mające na celu zaspokojenie swoich potrzeb i realizację własnych interesów,
- niezależność – przeciwstawienie się presji społecznej lub autorytetowi w celu wyrażenia własnych przekonań i opinii.

Według autorów powyższe umiejętności kształtują się hierarchicznie. Jako pierwsze powstają społeczne, czyli społeczna asertywność i obrona swoich praw. Jeśli zachowania te zostaną wzmocnione, wówczas może ujawnić się zdolność do przewodzenia innym ludziom. Na ich szczycie znajduje się autonomia.

A. Lazarus (2003) przedstawił cztery wzorce zachowania asertywnego: umiejętność wyrażania sprzeciwu, umiejętność proszenia o przysługę lub pomoc, umiejętność komunikowania pozytywnych i negatywnych energii, oraz inicjowanie podtrzymania i organizowania kontaktów interpersonalnych.

W niniejszym artykule przyjęto rozumienie definicji asertywności według M. Król-Fijewskiej (1993), która określa ją jako umiejętność pełnego wyrażania siebie (swoich uczuć, postaw, opinii, pragnień) w relacjach z innymi. Takie zachowanie cechuje się bezpośredniością, uczciwością i stanowczością. Asertywność oznacza także szanowanie drugiej osoby (jej uczuć, postaw itd.).

R. Poprawa (1998) uważa, że asertywność warunkują trzy podstawowe czynniki. Pierwszy element stanowi wiedza na temat adekwatnych od sytuacji zachowań.

wań oraz umiejętność odróżniania zachowań asertywnych od nieasertywnych. Drugim składnikiem są umiejętności behawioralne wyrażania swoich uczuć, przekonań i praw. Ostatnim determinantem jest gotowość poznawczo-afektywna do zachowania się w sposób asertywny.

Podobne stanowisko reprezentuje M. Oleś (1998a). Autorka twierdzi, że warunkiem zaistnienia asertywności jest wiedza dotycząca relacji interpersonalnych i wiedza o wartościach, na których te kontakty się opierają. Nabycie konkretnych umiejętności stanowi kolejny element wyznaczający ten rodzaj zachowania. Aby umiejętność społeczna została przekształcona w społeczną kompetencję, musi wystąpić czynnik wiedzy.

M. Beisert, T. Pasikowski i H. Sęk (1991) na podstawie badań własnych ustalili, że asertywność jest funkcją osobowości, która jest kształtowana w trakcie rozwoju jednostki oraz w ramach interakcji z wymaganiami otoczenia, szczególnie w sytuacjach, gdy dana osoba skutecznie chce wpływać na rzeczywistość.

Asertywność kształtuje się w toku socjalizacji, od pełnej zależności, od otoczenia społecznego do autonomicznego funkcjonowania (Ostrowski, Szewczuk 2002). Ważną rolę odgrywa styl wychowania w rodzinie, edukacja w szkole oraz obowiązujące w danym czasie normy kulturowe (Jacennik 2001). Brak asertywności może również wynikać z niskiej samooceny jednostki (Mansfield 1995).

Asertywność ujmuje się również jako umiejętność społeczną, dzięki której jednostka wywiera pożądaną wpływ na otoczenie. Jest związana ze społecznie aprobowanymi formami wyrażania siebie i obrony swojej osoby (Zubrzycka-Maciąg 2007). Podkreśla to rozumienie omawianego terminu przez członków *Association for Advancement of Behaviour Therapy*. Asertywne zachowanie jest określane jako zespół zachowań interpersonalnych, które w sposób bezpośredni, stanowczy i uczciwy wyrażają uczucia, postawy, życzenia, opinie lub prawa danej jednostki. Ponadto takiemu zachowaniu towarzyszy respektowanie uczuć, postaw, życzeń, opinii i praw innej osoby (osób). Ekspresja swoich np. uczuć (gniewu, strachu, zaangażowania, nadziei, radości, rozpaczy, oburzenia, zakłopotania itd.) nie może naruszać praw drugiego człowieka. Różnica między zachowaniem asertywnym a zachowaniem agresywnym polega na respektowaniu wymienionych wyżej elementów u innych ludzi (Król-Fijewska 1993).

Również H. Sęk (1988) reprezentuje podobne stanowisko, określając asertywność jako zespół umiejętności, które mają charakter osobistych kompetencji. Warunkują one zachowania ukierunkowane na realizację istotnych życiowych celów, rozwój i obronę pozytywnego obrazu siebie oraz akceptację swojej osoby.

Te zachowania mogą przyjmować dwie postaci, pierwszą jest reakcja na wymagania sytuacji, a drugą – celowa aktywność podmiotu. Polegają one na:

- swobodnej i kontrolowanej ekspresji pozytywnych i negatywnych uczuć,
- wyrażaniu swojego zdania, poglądów, opinii, publicznie i w sytuacjach ryzyka,

- dochodzeniu własnych praw,
- okazaniu sprzeciwu na zachowania agresywne i poniżające,
- odmowie realizacji żądań, które są niestosowne,
- przyjęciu lub odrzuceniu oceny własnej osoby dokonanej przez innych na podstawie samodzielnej i krytycznej interpretacji tych ocen,
- proszeniu innych o pomoc i przysługę,
- inicjowaniu, podtrzymywaniu i ograniczaniu komunikacji z różnymi ludźmi (Sęk 1988).

Szanowanie praw innych osób, nie naruszanie ich odróżnienia: zachowanie asertywne od agresywnego. Agresja jest związana z wynikiem, celem lub świadomą intencją szkodenia innym lub krzywdzenia ich (*tamże*). Wykorzystywanie innych, napastliwość, stosowanie przymusu, decydowanie za innych, poniżanie ludzi, okazywanie gniewu i wrogości, wpływanie na wybory innych osób, nie szanowanie potrzeb drugiego człowieka oraz osiąganie swoich celów w sposób bezwzględny, niejednokrotnie kosztem innych, to cechy charakterystyczne dla zachowania agresywnego (Ferguson 2000; Alberti, Emmons 2007).

Na przeciwległym biegunie agresji znajduje się submisyjność (pasywność, uległość).

agresja ————— asertywność ————— submisja

Schemat 1. Asertywność a agresja i submisja

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: (Oleś 1998, s. 75–76).

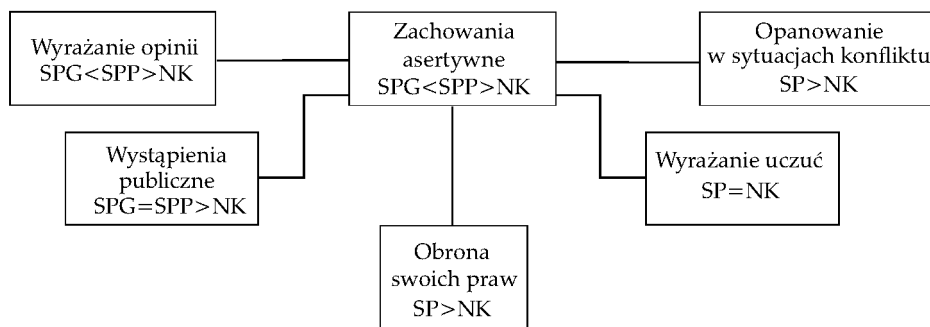
Ten rodzaj nieasertywnego zachowania jest związany z przekonaniem, że prawa innych ludzi do własnych poglądów, przekonań, odczuć, potrzeb, są ważniejsze. Tym samym rezygnują oni z wyrażania siebie, aby uniknąć konfrontacji czy konfliktów (Mączyński 1993; Deluty, za: Oleś 1998a). Przejawy biernego zachowania stanowią: bycie wykorzystywanym przez innych; odczuwanie frustracji, niepokoju, skrzywdzenia, gniewu; poczucie bycia gorszym; poczucie winy; wycofywanie się; niedecydowanie o sobie (pozwalanie na to innym). Efektem jest nie osiągnięcie pożądanego celu (Ferguson 2000).

Problem odróżnienia zachowań asertywnych od agresywnych istnieje szczególnie w placówkach resocjalizacyjnych. Niejednokrotnie zachowanie będące wyrazem obrony swoich praw jest traktowane jako sprzeciw lub opór. Wówczas jest przez wychowawców karane. Niemożliwe zatem jest oszacowanie skali zjawiska asertywności. W związku z tym w takich instytucjach istnieje potrzeba tworzenia narzędzi pomiarowych służących rozróżnieniu agresji od asertywności (Bartkiewicz 1996).

Taką próbę podjął P. Maciaszczyk (2010) w oparciu o Skalę Asertywności, utworzoną na podstawie Mapy Asertywności, ustalał w ten sposób zachowania

się małoletnich sprawców przestępstw. Autor stwierdził, że sprawcy przestępstw gwałtownych byli mniej asertywni od sprawców przestępstw pospolitych, ale bardziej niż młodzież szkolna. Najbardziej asertywni okazali się być młodociani sprawcy kradzieży (*tamże*). Wyniki przedstawiono za pomocą symboli, gdzie: SPG – sprawcy przestępstw gwałtownych, SPP – sprawcy przestępstw pospolitych, NK – niekarani, < – niższy poziom, > – wyższy poziom, = – taki sam poziom asertywności.

Schemat 2. Asertywność młodocianych sprawców przestępstw na tle grupy osób niekaranych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: (Maciaszczyk 2010, s. 113–118).

Badania własne

Zgodnie z przyjętymi założeniami, opartymi na koncepcji asertywności M. Król-Fijewskiej, celem pracy jest ustalenie poziomu asertywności wychowanków schroniska dla nieletnich.

Aby móc osiągnąć zamierzony cel sformułowano następujące pytania szczegółowe:

1. W zakresie jakich zachowań badana młodzież najlepiej radzi sobie z asertywnością?
2. Jakie trudności z asertywnym zachowaniem ma młodzież w okresie dorastania?
3. Czy występuje, a jeśli tak, to jaka zależność między rodzajem trudnościami w zakresie asertywności młodzieży szkolnej i nieletnich?

Na podstawie wyników badań R. Porzaka (2008) oraz Z. Bartkowicza i A. Wojnarskiej (2009) założono, że młodzież szkolna w większym stopniu zachowuje się asertywnie niż nieletni, choć należy podkreślić, że jest to tylko przypuszczenie sformułowane na podstawie wyników badań świadczących o deficytach asertywności młodzieży zdemoralizowanej.

W badaniu własnym wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego oraz technikę ankiety. Posłużono się Mapą Asertywności, składającą się z pytań zawartych w 10 skalach. Badani wskazywali na te obszary zachowań asertywnych, z którymi mieli trudności i z którymi radzili sobie najlepiej. Oceniane przez badanych zachowania dotyczyły (Król-Fijewska 1993):

- obrony swoich praw w sytuacjach społecznych,
- obrony swoich praw w kontaktach osobistych,
- inicjatywy i kontaktów towarzyskich,
- oceny – wyrażania i przyjmowania krytyki i pochwał,
- wyrażania próśb,
- wyrażania uczuć,
- wyrażania opinii,
- wystąpień publicznych,
- kontaktu z autorytetem,
- naruszania cudzego terytorium.

Łącznie badaniom poddano 80 chłopców w okresie adolescencji, z czego połowę stanowili wychowankowie Schroniska dla Nieletnich w Dominowie (GB). Grupę porównawczą (GP) tworzyli uczniowie lubelskiej szkoły gimnazjalnej i średniej.

Tabela 1. Dane osobowe badanych osób

Zmienne	Nieletni		Młodzież szkolna		Ogółem	
	N	%	N	%	N	%
Wiek						
14 lat	2	5	4	10	6	7,5
15 lat	8	20	6	15	14	17,5
16 lat	14	35	16	40	30	37,5
17 lat	14	35	14	35	28	35
18 lat	2	5	–	–	2	2,5
Miejsce zamieszkania						
Miasto	34	85	30	75	64	80
Wieś	6	15	10	25	16	20
Wykształcenie matki						
Podstawowe	-	-	8	20	8	10
Zawodowe	16	40	18	45	34	42,5
Średnie	12	30	10	25	22	27,5
Wyższe	8	20	4	10	12	15
Nieznane	4	10	–	–	4	10

Wykształcenie ojca						
Podstawowe	8	20	8	20	16	20
Zawodowe	18	45	16	40	34	42,5
Średnie	6	15	14	35	20	20
Wyższe	4	10	2	5	6	7,5
Nieznane	4	10	–	–	4	10
Liczba rodzeństwa						
Jedynak	-	-	4	10	4	10
Brat/siostra	12	30	18	45	30	67,5
Dwoje rodzeństwa	16	40	8	20	24	30
Więcej niż dwoje rodzeństwa	12	30	10	25	22	27,5

Źródło: Badania własne.

W grupie 40 przebadanych nieletnich było dwóch 14-latków i 18-latków. Czternaście osób miało 16 lat i tyleż samo 17 lat, co stanowiło 70% badanej grupy. 85% nieletnich pochodziło z miasta. 40% matek badanych chłopców ukończyło szkoły zawodowe, a 30% z nich – szkoły średnie. Jedynie cztery matki posiadały tytuł magistra. W czterech przypadkach nie ustalono wykształcenia matek nieletnich. 45% ojców badanych chłopców posiadało wykształcenie zawodowe, a 20% – podstawowe. Czterech ojców ukończyło szkoły wyższe, 40% badanych posiadało dwojkę rodzeństwa, a 60% z nich miało przynajmniej jednego brata lub siostrę.

Skład grupy młodzieży szkolnej tworzyło 40 osób, z czego 40% stanowili 16-latkowie, a 35% – 17-latkowie. Przebadano także czterech 14-latków (10%) i sześciu uczniów w wieku 15 lat (15%). 75% badanych mieszkało w mieście. 45% matek badanej młodzieży legitymowało się wykształceniem zawodowym, 25% – średnim i 20% – podstawowym. Podobnie ojcowie badanych osób najczęściej posiadali wykształcenie zawodowe (40%) i średnie (35%), a najrzadziej – wyższe (5%). 45% badanej młodzieży miała brata lub siostrę, a 1/4 grupy pochodziła z rodzin wielodzietnych. Czterech uczniów było jedynakami (10%).

Tabela 2. Obrona swoich praw w sytuacjach społecznych

Typ zachowania	Nieletni		Młodzież szkolna	
	N	%	N	%
Zachowanie asertywne	178	55,63	204	63,75
Zachowanie nieasertywne	142	44,37	116	36,25
Ogółem	320	100,00	320	100,00

Chi-kwadrat=2,195;1;p,139

Na podstawie uzyskanych wyników badań na podstawie Mapy Asertywności M. Król-Fijewskiej ustalono problemy badanych z zachowaniami asertywnymi w poszczególnych kategoriach. Obliczono zatem liczbę wszystkich wyborów zachowań asertywnych i nieasertywnych dla całej grupy, a następnie ustalono, jaki odsetek odpowiedzi one stanowią.

Ponad połowa wyborów badanych z grupy badawczej i porównawczej świadczyła o tym, że w sytuacjach społecznych, wymagających obrony swoich praw, młodzież potrafi zachować się asertywnie (odpowiednio: 56 i 64%). Pozostałe oceny młodzieży wskazują na to, że ma ona problemy z asertywnością w sytuacjach, w których wchodzi w relacje z innymi ludźmi w sklepie, urzędzie, ośrodkach kultury itp. (odpowiednio: 44 i 36%).

Tabela 3. Obrona swoich praw w kontaktach osobistych

Typ zachowania	Nieletni		Młodzież szkolna	
	N	%	N	%
Zachowanie asertywne	110	55	160	80
Zachowanie nieasertywne	90	45	40	20
Ogółem	200	100	200	100

Chi-kwadrat=14,245;1;p,001

80% odpowiedzi w grupie młodzieży szkolnej i 55% – w grupie nieletnich dotyczyła umiejętności asertywnych w sytuacjach wymagających obrony swoich praw w kontaktach osobistych. W 130 przypadkach konkretnych sytuacji badani z obu grup mieli problemy z asertywnym zachowaniem w relacjach z innymi osobami.

Tabela 4. Inicjatywa i kontakty towarzyskie

Typ zachowania	Nieletni		Młodzież szkolna	
	N	%	N	%
Zachowanie asertywne	80	50	112	70
Zachowanie nieasertywne	80	50	48	30
Ogółem	160	100	160	100

Chi-kwadrat=6,667;1;p,01

Połowa udzielonych przez nieletnich odpowiedzi i 70% – przez młodzież szkolną świadczy o tym, że badani nie potrafią zachowywać się asertywnie w sytuacjach, w których jest wymagane przejęcie przez nich inicjatywy i podtrzymywanie kontaktów interpersonalnych.

Tabela 5. Oceny - wyrażanie i przyjmowanie krytyki i pochwał

Typ zachowania	Nieletni		Młodzież szkolna	
	N	%	N	%
Zachowanie asertywne	104	65	68	42,5
Zachowanie nieasertywne	56	35	92	57,5
Ogółem	160	100	160	100

Chi-kwadrat=8,146;1;p,01

Sprawdzono także, na ile badani potrafią pozytywnie reagować na uzyskiwane na swój temat oceny. Okazało się, że w 56 (35%) przypadkach sytuacji oceniających, z jakimi związani byłiby nieletni i 92 – małoletni (58%), nie poradziłiby sobie badani. To znaczy, że zachowaliby się oni albo w sposób uległy, albo agresywny, ale nie asertywny.

Tabela 6. Wyrażanie prośb

Typ zachowania	Nieletni		Młodzież szkolna	
	N	%	N	%
Zachowanie asertywne	66	82,5	44	55
Zachowanie nieasertywne	14	17,5	36	45
Ogółem	80	100	80	100

Chi-kwadrat=7,040;1;p,01

Na 80 możliwych, 66 odpowiedzi nieletnich i 44 – młodzieży szkolnej potwierdza, że badani potrafią asertywnie zachować się w sytuacji, kiedy muszą zwrócić się do innych osób o pomoc.

Tabela 7. Wyrażanie uczuć

Typ zachowania	Nieletni		Młodzież szkolna	
	N	%	N	%
Zachowanie asertywne	168	70	136	56,7
Zachowanie nieasertywne	72	30	104	43,3
Ogółem	240	100	240	100

Chi-kwadrat=4,593;1;p,05

Większość wyborów badanych osób wskazuje, że zachowują się oni asertywnie w sytuacjach wymagających od nich wyrażania uczuć. W grupie nieletnich stanowi to 70% uzyskanych odpowiedzi, a w grupie porównawczej – 57%.

Tabela 8. Wyrażanie opinii

Typ zachowania	Nieletni		Młodzież szkolna	
	N	%	N	%
Zachowanie asertywne	56	35	74	46,25
Zachowanie nieasertywne	104	65	86	53,75
Ogółem	160	100	160	100

Chi-kwadrat=2,099;1;p,147

65% odpowiedzi nieletnich oraz 54% młodzieży szkolnej świadczy o tym, że badani mają problemy z asertywnym wyrażaniem swoich opinii. Mniejszy odsetek wyborów wiąże się z zachowaniami asertywnymi badanych w tej kategorii (odpowiednio: 35 i 46%).

Tabela 9. Wystąpienia publiczne

Typ zachowania	Nieletni		Młodzież szkolna	
	N	%	N	%
Zachowanie asertywne	26	32,5	26	32,5
Zachowanie nieasertywne	54	67,5	54	67,5
Ogółem	80	100	80	100

Chi-kwadrat=0,00;1;p,000

Zadając badanym pytania związane z tym, jak zachowaliby się gdyby musieli występować przed większą grupą osób, okazało się, że zarówno osoby z grupy badawczej, jak i porównawczej, w większości przypadków reagowałyby ulegle lub agresywnie (68%).

Tabela 10. Kontakty z autorytetem

Typ zachowania	Nieletni		Młodzież szkolna	
	N	%	N	%
Zachowanie asertywne	42	52,2	44	55
Zachowanie nieasertywne	38	47,5	36	45
Ogółem	80	100	80	100

Chi-kwadrat=0,050;1;p,823

Bardzo podobnie badani z obu grup odpowiedzieli na pytania dotyczące ich sposobu zachowania w sytuacji kontaktu z autorytetami. 52% wyborów nieletnich i 55% młodzieży szkolnej sugeruje, że badani nie mają problemu z asertywnym zachowaniem w takiej sytuacji.

Tabela 11. Naruszenie cudzego terytorium

Typ zachowania	Nieletni		Młodzież szkolna	
	N	%	N	%
Zachowanie asertywne	88	44	136	68
Zachowanie nieasertywne	112	56	64	32
Ogółem	200	100	200	100

Chi-kwadrat=11,688;1;p,001

W 112 przypadkach nieletni i w 64 – młodzież z grupy porównawczej przyznają się do tego, że naruszają terytorium innych osób. Oznacza to, że wchodzą innym w zdanie, wymuszają pewne zachowania innych osób krzykiem czy podejmują decyzje, które należą do innych ludzi.

Tabela 12. Zachowania asertywne badanych osób

Typ zachowania	Nieletni		Młodzież szkolna	
	N	%	N	%
Zachowanie asertywne	918	54,64	1004	59,76
Zachowanie nieasertywne	762	45,36	676	40,24
Ogółem	1680	100	1680	100

Chi-kwadrat=0,962;1;p,327

Zliczając wszystkie możliwe do uzyskania w Mapie Asertywności punkty ustalono, że w obu porównywanych grupach większość stanowiły odpowiedzi świadczące o umiejętności zachowywania się przez badanych w sposób asertywny (55% – nieletni, 60% – młodzież szkolna).

Nieletni deklarowali, że nieco częściej zachowują się asertywnie od swoich rówieśników, wobec których sąd nie stosował środków wychowawczych w sytuacjach wymagających od nich przyjmowania krytyki i pochwał ($d=0,53$), a także wtedy gdy muszą oni wyrażać swoje uczucia ($d=0,40$) i zwracać się do innych z prośbą ($d=0,28$).

W taki sam sposób badani z obu grup ocenili swoje zachowanie w sytuacjach, w których muszą występować publicznie ($M=0,33$). Minimalne różnice stwierdzono także w zakresie asertywnego zachowania podczas nawiązywania kontaktu z autorytetami badanych osób ($d=0,02$).

Młodzież szkolna okazała się być bardziej asertywna w sytuacjach, w których należy wyrażać swoje opinie ($d=0,93$), bronić swoich praw w relacjach z bliskimi osobami ($d=0,62$). Rzadziej narusza ona cudze terytorium ($d=0,60$). Ogólnie to właśnie ta grupa młodzieży częściej wskazuje na swoje reakcje asertywne niż nieletni koledzy ($d=1,07$).

Tabela 13. Średnie wyniki badanych osób w zakresie zachowań asertywnych

Kategoria	M ₁ (GB)	M ₂ (GP)	M ₁ -M ₂
1. Obrona swoich prawa w sytuacjach społecznych	2,23	2,55	-0,32
2. Obrona swoich prawa w kontaktach osobistych	1,38	2,00	-0,62
3. Inicjatywa i kontakty towarzyskie	1,00	1,40	-0,40
4. Oceny – wyrażanie i przyjmowanie krytyki i pochwał	1,30	0,85	0,53
5. Wyrażanie prośb	0,83	0,55	0,28
6. Wyrażanie uczuć	2,10	1,70	0,40
7. Wyrażanie opinii	0,0038	0,93	-0,926
8. Wystąpienia publiczne	0,33	0,33	0
9. Kontakty z autorytetem	0,53	0,55	-0,02
10. Respektowanie cudzego terytorium	1,10	1,70	-0,60
Zachowania asertywne	11,48	12,55	-1,07

Tabela 14. Średnie wyniki badanych osób w zakresie zachowań nieasertywnych

Kategoria	M ₁ (GB)	M ₂ (GP)	M ₁ -M ₂
1. Niewłaściwa obrona swoich praw w sytuacjach społecznych	1,98	1,45	0,53
2. Niewłaściwa obrona swoich praw w kontaktach osobistych	1,13	0,50	0,63
3. Brak inicjatywy w kontaktach społecznych	1,00	0,60	0,40
4. Oceny – negatywne wyrażanie i przyjmowanie krytyki i pochwał	0,70	1,15	-0,45
5. Brak umiejętności wyrażania prośb	0,18	0,45	-0,27
6. Niewłaściwe wyrażanie uczuć	0,90	1,30	-0,40
7. Niewłaściwe wyrażanie opinii	1,30	1,08	0,22
8. Trudności w zakresie wystąpień publicznych	0,68	0,68	0
9. Negatywne kontakty z autorytetem	0,48	0,45	0,03
10. Naruszenie cudzego terytorium	1,40	0,80	0,60
Zachowania nieasertywne	8,53	8,45	0,08

Uzyskane wyniki badań w zakresie różnic występujących między nieletnimi i młodzieżą szkolną, w odniesieniu do ich deficytów umiejętności asertywnych w różnych sytuacjach, ściśle nawiązują do danych zawartych w tabeli 13. Na skrajne różnice między porównywanymi grupami wskazano powyżej. Jednak należy podkreślić, że mniej rozbieżności stwierdzono w aspekcie nieasertywnych zachowań ($d=0,08$) w porównaniu do asertywnych ($d=1,07$).

Podsumowanie

Badaniem własnym objęto 80 osób, z czego połowę stanowili nieletni. Ich sposób zachowania w różnych sytuacjach społecznych i osobistych określono na podstawie Mapy Asertywności M. Król-Fijewskiej.

Na podstawie uzyskanych wyników badań stwierdzono, że nieletni największe trudności mieli z asertywnym zachowaniem podczas występowania publicznego (68%), wyrażania opinii (65%) oraz w sytuacjach związanych z naruszaniem terytorium innych ludzi (56%).

Najlepiej radzili sobie z wyrażaniem prośb (83%) i uczuć (70%) oraz oceną w zakresie wyrażania i przyjmowania krytyki i pochwał (65%).

Młodzież szkolna stwierdziła, że ma najczęściej problemów z występowaniem publicznym (68%), dokonywaniem oceny innych ludzi i przyjmowaniem jej względem własnej osoby (58%) oraz wyrażaniem swoich opinii (54%).

Najbardziej asertywni uczniowie okazali się być w zakresie obrony swoich praw w kontaktach osobistych (80%), przejmowania inicjatywy w kontaktach towarzyskich (70%), a także naruszania cudzego terytorium (68%).

Dokonując porównania uzyskanych wyników obu grup okazało się, że młodzież najbardziej podobnie reaguje w czasie występowania przed szerokim gronem odbiorców oraz w kontaktach z osobami uznawanymi za autorytety. Największe rozbieżności wyników odnotowano w skali wyrażania swoich opinii, obrony swoich praw w sytuacjach osobistych oraz naruszania cudzego terytorium (na rzecz bardziej asertywnych zachowań młodzieży szkolnej). W związku z tym założono hipoteza nie potwierdziła się.

Badania o podobnym charakterze w grupie młodzieży szkolnej przeprowadził P. Maciaszczyk w 2009 roku (2010 i in.). Autor uzyskał odmienne wyniki do tych z badań własnych. Ustalił bowiem, że porównywane grupy zróżnicowane w zakresie zmiennej, jaką jest wiek, najbardziej różniły się pod względem zachowań asertywnych w skali występowania publicznego, a najmniej – w skali wyrażania uczuć i obrony swoich praw (różnice podobnie, jak w badaniu własnym nie są istotne statystycznie). W obrębie poszczególnych skal stwierdzono, że młodsza młodzież znacznie bardziej asertywnie zachowuje się w sytuacji, kiedy ktoś nie oddaje jej pożyczonych rzeczy i częściej dzieli się swoimi uczuciami z innymi. Za to jej starsi koledzy istotnie częściej podejmują decyzje za osoby dorosłe i mają większe obawy przed występowaniem publicznym.

Trudno jednak odnieść zaprezentowane w tej pracy wyniki badań do tych prowadzonych przez P. Maciaszczyka ze względu na różne grupy porównawcze i nieco inny charakter narzędzi badawczych (choć opartych na tych samych założeniach teoretycznych). R. Porzak (2008; por. Bartkiewicz, Wojnarska 2009),

badając wychowanków schroniska dla nieletnich, stwierdził, że spośród wszystkich uwzględnionych ich kompetencji społecznych najniższe wyniki uzyskali oni w skali asertywności, co potwierdza konieczność jej rozwijania w tej grupie młodzieży.

Natomiast A. Lewicka (2003) na podstawie wyników swoich badań, obejmujących uczniów szkół średnich, stwierdziła, że młodzież zagrożona patologią społeczną wykazała średni poziom asertywności. Jednakże nie odnotowano występowania istotnych statystycznie różnic między poziomem asertywności uczniów zdemoralizowanych i uczniów nieznajdujących się w grupie ryzyka.

Jak wynika z powyższego, niezależnie od stopnia zdemoralizowania młodzieży, należy położyć nacisk na oddziaływania wychowawcze prowadzące do rozwijania jej umiejętności, występowania przed większą grupą osób, a także wyrażania swoich opinii. Można by się zastanawiać nad tym, co zdeterminowało uzyskany wynik w kontekście tego, że nieletni okazali się być nieco mniej asertywni od swoich kolegów nieprzebywających w schronisku dla nieletnich. Być może instytucjonalny charakter placówki, w jakiej przebywają chłopcy, przyczynił się do wzrostu ich poziomu lęku, który „służy” pojawianiu się irracjonalnych reakcji młodzieży. Badania potwierdzające tę tezę przeprowadzili J. Ostrowski i T. Szewczuk (2002 i in.), którzy stwierdzili, że nieletnie dziewczęta z młodzieżowego ośrodka wychowawczego miały największe problemy (podobnie jak nieletni poddani badaniom własnym) z wyrażaniem własnych opinii, z kontaktami z autorytetami oraz z wyrażaniem próśb (nieletni stanowiący grupę badawczą własnych badań radzili sobie z tym najlepiej). Wszystkie te skale pozytywnie korelowały z lękiem. Autorzy proponują zatem rozpocząć od ustalenia przyczyn lęku, a następnie przejść do prowadzenia z wychowankami zajęć obniżających jego poziom.

Jaka może być inna propozycja rozwiązania problemu? Z. Bartkiewicz (1996) na podstawie prowadzonych przez siebie badań proponuje, aby treningi asertywności dla nieletnich stanowiły jedynie uzupełnienie innych zajęć. Przesłanką do tego jest znaczne pobudzenie psychoruchowe osób zdemoralizowanych.

Badacz (*tamże*) poddaje także ku rozważeniu karanie nieletnich za wyrażany przez nich sprzeciw. Zastanawia się on nad tym, czy można wychowanków wzmacniać negatywnie za to, że otwarcie (czyli asertywnie) wyrażają swoje poglądy. Niejednokrotnie trudno jest przecież odróżnić asertywność od agresywności, zwłaszcza w tego typu placówkach. Dlatego wychowawcy pracujący z nieletnimi (i nie tylko) powinni posiadać stosowną wiedzę i umiejętności pozwalające im na rozpoznawanie obu sposobów zachowania, by poprzez nieodpowiednie oddziaływania nie obniżać poziomu asertywności młodych ludzi.

Bibliografia

- Alberti R., Emmons M. (2007), *Asertywność. Sięgaj po to, czego chcesz, nie raniąc innych*, GWP, Gdańsk
- Bartkowicz Z. (1996), *Pomoc terapeutyczna nieletnim agresorom i ofiarom agresji w zakładach resocjalizacyjnych*, Wydawnictwo UMCS, Lublin
- Bartkowicz Z., Wojnarska A. (red.) (2009), *Szansa. Aktywizacja społeczno-zawodowa młodzieży trudnej. Raport ewaluacyjny*, POSTIS, Lublin
- Beisert M., Pasikowski T., Sęk H. (1991), *Asertywność jako ważny zespół kompetencji życiowych*, [w:] *Twórczość i kompetencje życiowe a zdrowie psychiczne*, red. H. Sęk, Wydawnictwo UAM, Poznań, s. 51–68
- Ferguson J. (2000), *Asertywność doskonała. Wszystko, czego potrzebujesz, aby udało ci się za pierwszym razem*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań
- Fensterheim H., Baer J. (2006), *Jak nauczyć się asertywności. Nie mów „TAK”, gdy chcesz powiedzieć „NIE”*, Książka i Wiedza, Warszawa
- Gaś Z.B. (1984), *Trening asertywności i agresywności*, „Psychologia Wychowawcza”, nr 4, s. 432–439
- Hare B. (1997), *Bądź asertywny. Skuteczne sposoby komunikacji*, Wydawnictwo Ravi, Łódź
- Jacennik B. (2001), *Asertywność w konwersacji jako komponent sprawności komunikacyjnej dziecka*, „Kwartalnik Pedagogiczny”, nr 3–4, s. 163–175
- Król-Fijewska M. (1991), *Trening asertywności - metoda uczenia konstruktywnych zachowań*, [w:] *Nowe zjawiska w psychoterapii*, red. M. Lis-Turlejska, Agencja Wydawnicza Jacek Santorski & Co, Warszawa, s. 38–53
- Król-Fijewska M. (1993), *Trening asertywności. Scenariusz i wykłady*, Wydawnictwo Instytutu Psychologii Zdrowia i Trzeźwości, Polskie Towarzystwo Psychologiczne, Warszawa
- Lazarus A. (2003), *Wyobrażenia w psychoterapii*, GWP, Gdańsk
- Lewicka A. (2003), *Determinanty poziomu asertywności i zaburzeń w zachowaniu młodzieży nieprzystosowanej społecznie*, [w:] *Integracja osób niepełnosprawnych w edukacji i interakcjach społecznych*, red. Z. Kazanowski, D. Osik-Chudowolska, Wydawnictwo UMCS, Lublin, s. 201–206
- Lindenfield G. (1995), *Asertywność, czyli jak być otwartym, skutecznym i naturalnym*, Wydawnictwo Ravi, Łódź
- Maciaszczyk P. (2010), *Skala asertywności – badania młodzieży licealnej*, [w:] *Diagnostyka resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia*, red. A. Wojnarska, Wydawnictwo UMCS, Lublin, s. 107–119
- Maciaszczyk P. (2010), *Agresywność a asertywność młodocianych sprawców przestępstw*, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Prof. Stanisława Tarnowskiego w Tarnobrzegu, Tarnobrzeg
- Mansfield P. (1995), *Jak być asertywnym*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań
- Maslow A.H. (1990), *Motywacja i osobowość*, PAX, Warszawa
- Mączyński J. (1991), *Behawioralny, kognitywny i behawioralno-kognitywny trening asertywności*, „Przegląd Psychologiczny”, t. 34, nr 4, s. 619–629
- Mika S. (1987), *Jak modyfikować własne zachowanie*, PWN, Warszawa
- Oleś M. (1998a), *Asertywność u dzieci i młodzieży*, „Roczniki Psychologiczne”, t. 1, s. 73–95

- Oleś M. (1998b), *Asertywność u dzieci w okresie adolescencji*, Wydawnictwo Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin
- Ostrowski J., Szewczuk T. (2002), *Modyfikujący wpływ trwałego lęku na agresywność-asertywność wychowanków MOW w Sobótce*, „Roczniki Pedagogiki Specjalnej”, t. 12–13, s. 308–320
- Poprawa R. (1998), *Jak rozumieć asertywność? Zarys behawioralno-kognitywno-fenomenologicznej koncepcji asertywności*, „Przegląd Psychologiczny”, t. 41, nr 3–4, s. 217–238
- Porzak R. (2008), *Charakterystyka środowiska schronisk dla nieletnich*, [w:] *Efektywność instytucjonalnych form pomocy na rzecz młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym*, red. Z.B. Gaś, PWF „Masz Szansę”, Lublin, s. 159–274
- Sęk H. (1988), *Rola asertywności w kształtowaniu zdrowia psychicznego. Ustalenia teoretyczne i metodologiczne*, „Przegląd Psychologiczny”, t. 31, nr 3, s. 787–807
- Vasta R., Haith M.M., Miller S.A. (1995), *Psychologia dziecka*, WSiP, Warszawa
- Zubrzyka-Maciąg T. (2007), *Trening asertywności w kształceniu pedagogicznym*, Wydawnictwo UMCS, Lublin

The level of assertiveness at wards of detention house for juveniles (Summary)

Introducing the text the author analyses the term assertiveness and its theoretical background. In the context of social rehabilitation institutions the differentiation between assertive and aggressive behavior appears an important task. Employing the sounding method the author explores the level of assertive behavior of wards of detention house for juveniles. The results of a research point out that assertive behavior of the respondents was mostly difficult while pronouncement (68%), expressing/presenting opinions (65%) and in situations connected with encroaching on the territory of others (56%). They best manage with expressing requests (83%), feelings (70%) and in situations referring either to expression or acceptance of criticism or approval (65%).